

УДК 821.161.2

М. А. Нестелєв

ПОВІЯ ЯК ТРАГІЧНА ДУША МІСТА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Зображення повії в літературі має давню історію. Головною причиною цього є бажання митців не тільки окреслити особливості найдавнішої професії, але й намагання на прикладі складної долі подібних персонажів показати специфіку того суспільства, що призводить до існування явища проституції.

Знаково, що повії як соціальні групи актуалізуються саме в міському просторі. У своїй статті “Прокляття міста” [8] я вже звертався до теми фемінності урбаністичного, що в художній творчості актуалізується в доволі популярному сюжеті про те, як місто-жінку завойовує чоловік-протагоніст. В. Топоров доводив, що загалом у міфологічному аспекті можна виділити два типи міст: місто-діва (образом якого є Небесний Єрусалим) та місто-блудниця (образом якого є Вавилон) [11, с. 122]. Ця дихотомія відчитується в текстах різних культур, що уможлиблює усвідомлення урбаністичного локусу, у якому існують повії як міста-повії. Цьому є підтвердження зокрема й у творах українських письменників.

Як свідчить більшість дослідників [1; 5], розвиток проституції безпосередньо пов’язаний із цивілізаційним розвитком і зростанням міст. Цей процес знаходить своє відображення й у літературі. Наприклад, в одному з найстаріших і збережених до нашого часу художньому творі, шумерському “Епосі про Гільгамеша” (XXII ст. до н.е.) введено образ блудниці Шамхат, яка приручає напівдикого Енкіду. Шамхат виступає своєрідним посередником між культурою і природою, приборкуючи природні сили Енкіду та вводячи його таким чином у місто Урук, де панує Гільгамеш. У цьому епосі жінка, що приходить з міста, завойовує чоловіка, щоб згодом він завоював місто. Такий прадавній сюжет засвідчує ту подію, коли матріархат поступово починає занепадати в боротьбі з патріархатом (на підтвердження в тексті – поразка богині Іштар богіві Шамашу).

Надалі у світовій літературі ця архетипна сюжетна лінія мала безліч варіацій і трансформацій, однак у контексті українського письменства саме в XIX ст. ця тема набуває великою популярності. І. Папуша справедливо зазначає, що “в українській літературі перед реалізмом топос проституції був практично нерозроблений” [9]. У романтизмі хіба що образ Катерини з однойменної поеми Т. Шевченка (1838–1839) є схожим на цей тип: це дівчина, що спочатку стає повією (у суспільному баченні), а потім матір’ю (покриткою). Таким чином, вона сама себе виштовхує з рустикального світу тим, що не відповідає

тодішнім гендерним стереотипам народної моралі. Її постать – це радше перехідна ланка до повноцінного образу повії, що стає можливим тільки тоді, коли митці зайнялись описом міського побуту, звичайно, здебільшого протиставляючи його сільському.

І. Папуша називає чотири найвизначніші реалістичні тексти, де осмислено проституцію: І. Нечуя-Левицького “Микола Джеря” (1876) і “Бурлачка” (1878) та Панаса Мирного “Хіба ревіть воли як ясла повні?” (1880) та “Повія” (1883). Зрозуміло, що саме останній твір містить усі погляди реалізму на проблему повії і міста, важливі для цієї статті. Панас Мирний так окреслював мету свого роману: “Головна ідея моєї праці – виставити пролетаріатку і проститутку сьогочасну, її побут в селі (перша частина), в місті (друга), на слизькому шляху (третя) і попідтинню (четверта). Гуртом усю працю я назвав “Повія”. Цією назвою народ охрестив без пристановища тиняючих людей, а найбільше усього проституток” [6, с. 359]. Причому, у його баченні повія – це не так міський феномен, як явище, умовно кажучи, позапросторове: “Почувалося – нема їй місця такого, немає кутка нагрітого! Повія... Повія... як вітер віється по полю, як птиця носиться по вітру, так вона по білому світу” [7, с. 426]. Повія у письменника – це не професія (як, скажімо, у його західноєвропейських митців-сучасників), це нещаслива мандрівна доля, яка спіткає жінку, що втрачає своє місце в житті. Місто ж в цьому аспекті – це лише каталізатор, простір, де така доля має більше шансів реалізуватись. Саме тому повія Христя Притика, наближаючись до нього, відчуває своє нещасливе майбутнє: “Місто здалося їй хижим звіром, що, притаївшись у ямі, роззявив свого кривавого рота з білими гострими зубами, наміряючись кинутись на неї” [7, с. 93]. Так тут інверсовано архетипну сюжетну лінію, проте для письменника важливішим є показати сільський погляд на місто, який завжди базувався на страхові й передчутті неминучої поразки.

Уже в зовсім іншій психологічній тональності повії показані в літературі декадансу та раннього модернізму: епізодично вони є в більшості романів В. Винниченка, а Данько з його “Заповіту батьків” (1914) навіть озвучує всі тодішні можливі розваги міського підлітка: “футбол, гімназистки, порнографія, пияцтво, клуби самогубців” [3, с. 66].

В. Підмогильний в оповіданні “Старець” (1919) зображує професійну повію Гальку, зазначаючи навіть тодішні розцінки (“Я зо всіх беру по карбованцю, а як ти каліка, то давай троячку” [10, с. 81]). Проте цікавішим цей текст є саме у плані змалювання міста, у якому працює Галька: “Місто шуміло й хвилювалось, кипіло й реготало. Життя виштовхувало вдень на вулиці його тисячі, десятки тисяч людей, котрі заклопотано бігали, метушилились, щось думали, обмірковували, сміялись, плакали, сподівались і, нарешті, помиралі, – все це іноді тут же на вулиці, а здебільшого під залізними дахами кам’яних мурів, що самі ж і утворили собі, аби ховатись на ніч для спочинку й кохання” [10, с. 70 – 71]. У В. Підмогильного описано місто як огидний величезний гад, “у череві якого

творилося кохання” [10, с. 74] (що безперечно натякає на біблійну історію про спокусу першолодей), причому розрізнення образу матері й повії теж ним відзначається: “Виходили на вулицю жінки, показували під ліхтарями своє жовте, слизьке тіло та нашвидку запродували і себе, і тих людей, що могли б родити” [10, с. 75]. Так міське в автора стає топосом прокляття жіночого тіла, яке продається замість того, щоб народжувати.

За доби “Розстріляного Відродження” у чималій кількості творів з’являються мотиви проституції в повоєнних містах, коли дівчата були змушені заробляти таким способом, щоб просто вижити. Загалом тема проституції та пов’язана з нею тема абортів є ідейно важливою і водночас маргіальною для українського модернізму, що свідчить про соціально-історичну актуальність цих явищ. І якщо автори здебільшого мимохідь описують ці негативні суспільні проблеми, зважаючи на необхідність опису позитивних більшовицько-комуністичних реалій, то загалом існує не дуже багато текстів, де повія є однією з головних персонажів. Це, наприклад, – Людмила Забойська (Лілі) – П. Панч “Реванш” (1925), Зіна – В. Домонтович “Дівчинка з ведмедиком” (1928), Феліс – Л. Скрипник “Епізод з життя чудної людини” (1928), Вірка – О. Кундзіч “Гіпс” (1928), Пріся – О. Копиленко “Визволення” (1929) та ін. Причому найчастіше це повії волею обставин, трагічні жертви урбаністичного простору.

У модерністській літературі ці трагічні персонажі виступають передусім як опозиція до персонажів-матерів, що цілком відповідає концепції О. Вейнінгера про існування двох жіночих психотипів: матері і повії [2]. Важливо, що саме таку категоріальну пару висуває В. Топоров щодо наявності двох типів міст, а тому можна вважати цю бінарну модель універсальним кодом, що лежить в основі людської спільноти.

О. Вейнінгер розрізняє їх за ставленням до дітей (нащадків) та до сексу (задоволення): якщо для матері секс є способом отримати дитину, то для повії секс самоцінний, а дитина існує тільки як образ чоловіка. Матір усі свої сили віддає на продовження і збереження роду (місто-мати захищає своїх мешканців), а повія цілком зосереджена на собі (місто-блудниця є нічийною територією, територією реалізації бажань інших).

Можливість змінити свій психотип є тільки одна: її означає Є. Кононенко назвою своєї збірки “Повії теж виходять заміж” (2004) [4]. Проте таке прагнення може бути успішним тільки тоді, коли психотип повії є примусовим для особистості, а материнські інстинкти все ще лишаються сильними. Зрештою, як показує письменниця, можливі й позитивні фінали в таких компромісах, проте саме суспільство ніколи не пробачає повії її минуле. Так, велике місто приймаючи чужинців, що переслідують різноманітні, нерідко меркантильні, життєві цілі (Є. Кононенко в зазначеній вище збірці порівнює європейські й українські міста в розділах “Там” і “Тут”), на міфопоетичному рівні дійсно виступає як повія. Однак це повія, яка вдає з себе порядну жінку, тобто прагне хоча б здаватись матір’ю.

Повія та матір – це дві крайні психологічні й топологічні можливості антропологічного світогляду, два крайніх вияви жіночності. В українському контексті повія – це душа великого міста, що зазвичай має трагічну долю. Тема повія і місто та місто-повія наразі потребує подальшого опрацювання й аналізу, зважаючи на її екзистенційну значущість для української ментальності.

Список використаної літератури

- 1. Блох И.** История проституции / И. Блох. – СПб. : АСТ-Пресс, 1994. – 544 с.
- 2. Вейнингер О.** Пол и характер: Принципы. исслед. / Отто Вейнингер. – М.: Терра, 1999. – 461 с.
- 3. Винниченко В.** Заповіт батьків. Роман // Твори. Том XXII / Володимир Винниченко. – Х. : Книгоспілка, 1928. – 201 с.
- 4. Кононенко Є.** Повії теж виходять заміж : новели / Євгенія Кононенко. – Л. : Кальварія, 2004. – 160 с.
- 5. Ломброзо Ч., Ферреро Г.** Женщина преступница и проститутка / Ч. Ломброзо, Г. Ферреро. – Ставрополь : Издательство А. А. Торбы, 1991. – 224 с.
- 6. Мирний П.** Лист до Михайла Старицького (1881) // Зібрання творів у 7 т. / Панас Мирний. – Т. 7. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 359 – 360.
- 7. Мирний П.** Повія // Зібрання творів у 7 т. / Панас Мирний. – Т. 3. – К.: Наукова думка, 1969. – 532 с.
- 8. Нестелєєв М.** Прокляття міста: літературний і культурологічний аспекти (підступи до проблеми) / М. Нестелєєв // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка : Філологічні науки. – 2011. – Грудень. – № 24 (235). – Частина I. – С. 39 – 44.
- 9. Папуша І.** Наративні моделі українського реалізму (Панас Мирний і топос проституції) / Ігор Папуша / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://rapusha.at.ua/publ/1-1-0-2>.
- 10. Підмогильний В.** Старець // Оповідання. Повість. Романи / [упоряд., ст., прим. В. О. Мельника] / Валер'ян Підмогильний. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 70 – 82.
- 11. Топоров В. Н.** Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте / В. Н. Топоров // Исследования по структуре текста / Отв. ред. Т. В. Цивьян. – М. : Наука, 1987. – С. 121 – 132.

Нестелєєв М. А. Повія як трагічна душа міста в контексті української літератури

У статті проаналізовано існування феномену міста-повії на прикладі української художньої творчості. Основну увагу приділено дослідженню естетичного та культурологічного значення цієї проблеми як знакового міфопоетичного мотиву.

Ключові слова: локус міста, жінка-мати, жінка-повія, художній дискурс.

Нестелеев М. А. Проститутка как трагическая душа города в контексте украинской литературы

В статье проанализировано существование феномена города-блудницы на примере украинского художественного творчества. Основное внимание уделено исследованию эстетического и культурологического значения данной проблемы как значительного мифопоэтического мотива.

Ключевые слова: локус города, женщина-мать, женщина-проститутка, художественный дискурс.

Nesteleyev M. A. Prostitute as the Tragic Soul of the City in the Context of Ukrainian Literature

In the article the existence of the city-prostitute phenomenon is explored on the example of Ukrainian literature. Basic attention is paid to the analysis of aesthetic and cultural significance of this problem as a significant mythopoetic motif.

Key words: city locus, woman-mother, woman-prostitute, art discourse.

Стаття надійшла до редакції 3.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Негодяєва С. А.

УДК 821.512.161-3

І. В. Прушковська

**УРБАНІСТИЧНА ТЕМА В ТУРЕЦЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ
КОНТЕКСТІ: П'ЕСА ОЗЕНА ЮЛІ "СТАМБУЛ БІЛИЙ, ГОРІЛКА
КОЛЬОРОВА"**

Урбаністична культура має пряме й опосередковане відношення до формування світогляду та ціннісних орієнтацій людини в міському й мегаполісному соціумі. Соціально-історичні та мистецькі процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття істотно поглиблюють характер і напрями в потрактуванні міста та урбанізації. Урбанізм в літературі став об'єктом досліджень багатьох турецьких дослідників, таких як Бора Ерджан, Мегмет Нурі Ярдим, Селім Ілері, Чідем Сезер та ін. Українське літературознавство долучається до осягнення урбаністичної тематики в турецькій драматургії кінця ХХ ст. вперше, у чому й полягає новизна дослідження.

Урбаністична тема в турецькому літературному контексті еволюціонувала від газелей і касид до романів і п'ес. Насамперед поетичний і прозовий простори завоював образ Стамбула – мегаполіса